

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DIYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ
AYLIK DERGİ

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Filen İdare Eden Sorumlu Müdür

M. SAİM YEPREM

Diyanet İşleri Başkanlığı
Derleme ve Yayın Müdürü

Ayyıldız Matbaası A.Ş.
17 75 92 - 17 25 24 Ankara

Mizanpaj
Grafik Stüdyo S 17 00 26 - Ankara

OCAK - ŞUBAT 1975
CİLT: XIV — SAYI: 1

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"DE Kİ:
O (TEMİZ VE
HOŞ
RIZIKLARI),
DÜNYA
HAYATINDA
İMAN EDENLER
İÇİNDİR.
KIYÂMET GÜNÜ
İSE
SADECE
ONLARA
(MÜ'MİNLERE)
MAHSUSTUR..."

(el-A'raf: 32)

Şâir Ebu'l-Bekâ Sâlih'in, arap edebiyâtında

meşhur Endülüs fâciası için yazdığı mersiye, parlak bir medeniyetin feci ve hazin âkibetini tasvir eden bir belgedir. Malfûm olduğu üzere Endülüs'te Müslümanlar hâkim oldukları sürece orada parlak bir medeniyet kurmuşlar, ülkeyi baştan başa imâr etmişlerdi. Köyler, şehirler birer mamûre örneği idi. Ahmed Midhat Efendi'nin dilimize çevirdiği, Draper'in İlim ve Din Nizâi adlı eserinde belirttiği gibi, orada beşeriyet mutlu bir kardeşlik havası içinde yaşardı. İnsanlığın yüce ideâli olan saâdet ülkesi orada kurulmuştu. İlim ve sanayi her daldaki ilerlemişti. Memleket baştan başa mamûrdu. O devrin yâdigârı olan Elhamralar, Medinetü'z-Zehrâ'lar hâlâ dillerde destandır.

PARLAK BİR MEDENİYETİN HAZİN ÂKİBETİ

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 1

OCAK
ŞUBAT
1975

40

OSMAN KESKİOĞLU

Kurtuba civarındaki **Medinetü'z-Zehrâ**, binbir gece masallarındaki hayâli sarayları andırırdı. Hicrî 314, Milâdî 936 târihinde **III. Abdurrahman** tarafından kurulan bu şehirde on bin işçi 25 yıl aralıksız çalıştı ve zamanın mimârî hârikasını meydana getirdi. Hele **Kasrus-Sayf** pek güzeldi. Bu şehir âdetâ yeryüzü cenneti ile yeraltı cennetinin birleştiği bir yerdî. Yer altından soğuk hava cereyanı verilerek hava serinletilirdi. Öyle fiskiyeler yapılmıştı ki, pınardan çıkan su, bir cıva demeti gibi yukarı fırladıktan sonra kütle halinde mermer havuza dökülürdü. Bir milyon nüfuslu bir şehir olan Kurtuba'da 200.000 ev, 50.000 saray, konak, 600 câmi, 50 hastahâne, 80 mektep, 800 hamam, 600 han vardı. Ulu Câmiin içinde 4.700 kandil yanardı¹. Tercümesini vereceğimiz şiirde Kurtuba'ya **Dâru'l-Uiûm** denir. İbn-i Hazm, İbn-i Rüşd, müfessir Kurtubî, Şâtibî gibi nice değerli âlimlerin yetiştiği o diyar, târihe altın sayfalar katmıştır. İnsanlar 800 yıl burada kardeşlik, eşitlik, hürriyet, adalet içinde yaşadılar, bunu İslâm sağladı. Nihayet kara günler gelip çatı. Müslümanları oradan çıkardılar, o yerlere engizisyon mahkemeleri kuruldu. Böylece değil müslümanlar, koyu katolik olmayanlar bile takibe uğradı.

İslâm Medeniyetinin garba olan tesirini göstermek için 1931'de Oxford Üniversitesinde basılan **The Legaci of İslâm** adlı eserde, **J. B. Trend**, Endülüsteki İslâm medeniyetinin cihan medeniyetine olan önemli katkısını hayli belirtir. Birçok savaşlardan sonra müslümanlar oradan çıkarılmaya başlandı. Hicrî 870-890 arasında dehşetli kırgına uğradılar. Hicrî 29 Sâfer 897'de Gırnata şehri düştü. Son hükümdar **Abdullah Sağır** memleketinden koğuldu. Yedi yıl sonra müslümanlara verilen ahde rağmen baskı arttı. Müslümanlar bu baskıya karşı durdularsa da gittikçe artan şiddete dayanamadılar, dağılma zorunda kaldılar. 1585'te **III. Filip** müslümanları İspanya'dan taredetti. Yarım milyon kadar müslüman denizi geçerek Afrika'ya çıktılar. Bu felâketler sırasında Endülüsteki müslümanlar defalarca civar İslâm ülkelerinden yardım istediler, Gır-

DIYANET
DERGİSİ
SAYI: 1

OCAK
ŞUBAT
1975

(1) Hayreddin Paşa, **Akvamül-Mesâlik**, s. 50, İstanbul, 1296.

nata ulemâsı **II. Beyazîd**'a müracaata karar verdiler. Hicri 891'de İstanbul'a bir elçi gönderdiler. Türk Devleti bu müracaat üzerine Endülüs müslümanlarının hâlini dikkate aldı, fakat uzak olan Endülüs'tekilere yardım için fazla deniz kuvvetine ihtiyaç vardı. O zaman devletin başında bir de **Cem gâilesi** vardı. Yine de devlet elinden geleni yaptı. **Kemal Reis** kumandasında bir Türk filosu, İspanyol sularına giderek etrafı vurdu, biraz gözdağı verdi².

II. Selim zamanında da Cezayir Beylerbeyi Kaptan-ı Deryâ **Kılıç Ali Paşa**'ya başvurular. Devlet o zaman **Kıbrıs**'ı fethetmeye hazırlanıyordu. Yine fedakârlık yapılarak **Kılıç Ali Paşa**'ya "**İstedikleri top, tüfek, cephane verilsin**" diye emir verildi. **Barbaros** da Endülüs'teki müslümanlara yardım elini uzatanlardandır. 70.000 müslümanı karşı yakaya taşıdı, İspanyol kuvvetlerini püskürttü, müslümanların canlarını, mallarını korudu. **Piyâle Paşa** da bu uğurda yardımda bulunanlardandır.

II. Beyazîd zamanında İstanbul'a gelen elçi, beraberinde **Ebu'l-Bekâ Sâlih bin Şerif**'in, Endülüs'teki müslümanların başına gelen felâketi tasvir eden şu meâldeki şiirini getirip Pâdişâha sundu:

"Her kemâlin bir zevâli vardır. Onun için insan, nimet ve saâdetle mağrur olmamalıdır.

Her şey gördüğün gibi sebatsız ve kararsızdır. Her hâl değişir, bir gün sevinir, günlerce mahzun olursun.

Bu dünyâda kimse pâyidar olmamış, onun bir hâlinde bekâ rengi görülmemiştir.

Zamanın kat'î ve değişmez bâzı hükümleri vardır: Kılıçlarla kargılar hedefe isâbet etmez bir hale geldi mi, himâyeleri altında bulunan zırhları hemen parçalamaya başlar.

Bir kılıcın kını, yâhut bir pâdişâhın metin kalesi dünyânın en sarp köşklerinden olan **Gamdân** gibi şâhika olsa, onu mutlak eskitir ve çürütür.

Yemen'in o taçlı kıralları nerede? Onların çelenk ve taçları ne oldu?

Şeddâd'ın İrem'de kurmuş olduğu saraylar nerede kaldı? Sâsânflerin ülkelerde kurdukları ne oldu?

Kârun'un toplayıp yığılmış olduğu altınlar hani? Âd, Şeddâd, Kahtân nerede kaldılar?

Onların hepsinin üzerine reddi kâbil olmayan bir hâl geldi; onları mahvetti. Bir varmış bir yokmuşa döndüler.

Bugün o fâc-ü devlet, mülk-ü saltanat uyuklarken görünen bir tayr-ı hayâl gibi söndü gitti.

Zaman **Dâra**'nın üzerine yürüdü. Bir kılıçla öldü, sonra **Kisra**'ya döndü. Onun ne evvanı, ne de yüksek tâkı hayâtını kurtaramadı.

Şiddetinden dolayı Sa'b lâkâbını alan **Münzir gûyâ** hiçbir kolaylık görmemiş gibi sönüp gitti. Hz. Süleyman'ın saltanatının yerinde yeller esti.

(2) Halil Edhem, **Düvel-i İslâmiyye. Vakıflar Dergisinin** IV. Cildinde. Yıl 1958'de bu konuya temas eden bir yazını yayınlamıştır.

Zamanın fâciaları türlü türlüdür. Onun sevinci de vardır, hüznüleri de.

Bu hâdiselerin acısını unutturacak teselliler bulunur. Fakat İslâm'ın başına gelen musibeti hafifletecek hiçbir teselli yoktur.

Cezire'ye (Endülüs'e) öyle bir felâket çökmüştür ki, onun devâsı bulunmaz. Onun dehşetinden Medîne'deki Uhud, Necid'deki Şehlân dağları yerinden oynadı.

Bu Cezire'de İslâm'a nazar değdi; musibetten musibete uğradı. Şimdi onun bütün şehirlerinde, diyarlarında İslâm'ın nâm-u nişanı kalmamıştır.

Belensiye'ye bir sor; Mursiye'nin hâli nicedir. Şâtibe şehri nerede kaldı, Ceyyan ne oldu?

İlim yurdu olan Kurtuba hani? Orada nice âlimler yükselmiş ve etrafa ün salmıştı.

Hims'in o yemyeşil tenezzüh mahalleri, yeşil mesireleri ne oldu? Onun o coşkun ve taşkın akan tatlı sulu nehirlerinden haber yok mu

Bunların her biri memleketin birer temeli, mülkün rûknü idiler. Bu güzel vatan parçaları elden gittikten sonra yaşamak ne içindir?

Şeriat-ı Garrâ eseflenerek, yâr-ı câmından ayrılan bir âşık gibi göz-yaşı dökmetedir.

İslâm'dan hâli kalan, küfürle dolan o diyar ağlamaktadır.

Nasil ağlamasın ki, câmiler kiliseye çevrilmiş, çan çalıyor, haç asılı.

Taştan ibaret olan o mihraplar, ağaçtan başka bir şey olmayan minberler bile bu hale dayanamayıp ağlamaktadırlar.

Ey, ibretle dolu zamandan ibret alacak yerde uyuklayan gâfil! Sen uyumaktasın, fakat zaman uyumak nedir bilmez, sakın seni gâfil avlamasın!

Ey vatanın âlâyişiyle sermest-i gurur olanlar! Hims'tan sonra insanı eğleyecek vatan mı vardır?

Bu felâket geçen bütün musibetleri unutturdu. Fakat dünya durdukça onun acısı unutulmıyacaktır.

Siz, ey yarış meydanlarında şâhin gibi uçan ince belli asil atların yiğit süvarileri,

Ve siz ey toz duman karanlığı içinde pırl pırl keskin kılıçları savuran kahramanlar!

Ve hele sizler, ey denizin öte tarafında kendi vatanlarında izzet ve saltanat içinde muhteşem bir hayat geçirmekte olanlar!

Endülüs'ten, Endülüs'ün bedbaht halkından haberiniz var mı? Onların yığın yığın felâketi her yere yayıldı.

Yere serilen ölümler, biçâre esirler az mı feryat edip bizden imdat beklediler. Bu hal karşısında insan titrer.

Ey Allâh'ın kulları, müslüman kardeşi olduğunuz halde aranızdaki bu ayrılık, kayıtsızlık nedendir?

Âr ve mezelletten sakıncı himmet sâhibi kimse kalmadı mı? Hakkın muîni ve yardımcı bulunmaz mı?

İzzetten sonra zillete düğen bu kavme acıyan yok mu? Cevr ü cefâ onların hâl ve şânını tamamiyle değiştirdi.

Dün kendi yurtlarında hâkim idiler. Bugün ise küffâr diyârında köledirler.

Görsen, zilletin çeşitli elbiseleri altında rehbersiz olarak nasıl şaşkın ve hayrettedirler.

Yurtlarından ayrılıp satılırken ağlayışlarını bir görse idin. O fâcia seni de şaşırtır, aklını alırdı, keder içinde kalırdın.

Canı bedenden ayırır gibi nice anayı körpe yavrusundan ayırdılar.

Gümüş teni yâkuttan ve mercandan dökülmüş kadar dilber, yeni doğan güneş kadar güzel olan mâsum kızı,

Zorla, kalbi parçalanarak ağlaya ağlaya nâmeşrû yola sevkettiler.

Bu kabil fâcialar karşısında yürekler erir, eğer o yüreklerde İslâm'dan ve imandan eser varsa."

Bu kaside İslâm ediblerinin dikkatini çekmiş, şâir Nasûhî Bey ilk defa bunu manzum olarak dilimize çevirmiştir ki, ilk beyti şöyle başlar:

"O şey ki kesb-i tamâm ede olur noksan
Gurur getirmemeli tıyb-i ayş ile insan..."

Endülüs'tekilerin başına felâketin neden geldiğini anlatan bu şiir, zaferin kuvvet ve birlikte olduğunu dile getirir. Zayıf olanlar her zaman ezilir.

Yukarıda da işâret ettiğim gibi şiir, İslâm ediplerinin dikkatini çekmiştir. Son çağlarda Şam Sultanisi Müdürü Nizâmüddin Bey de bunu nazmen terceme etmiştir. Târihi değeri olan ve örnek sayılan bu şiirin tercemesi, bir köşede unutulup kalmasın diye buraya onu târihi bir belge olarak kaydetmeyi uygun buldum. Böylece bir hizmet ettiğimi zannediyorum. Gelecek nesiller, geçmişteki köklerden fıkkırıp filizlenirler. Bu gerçeği, Yahyâ Kemâl'in, Ziya Gökalp'e verdiği "KÖKÜ MÂ-ZİDE OLAN ÂTİYİM" mısraı ne güzel ifade eder. 1329 yılında yapılan terceme şudur:

Hengâm-ı tamamında gelir her işe noksan,
Ömründeki hoşluklara aidanmasın insanı.
Her şey mütehavvil, bu fena sence de meşhûd,
Bir lâhza meserret göreni kahreder ezman.
Dünya denilen yer olamaz kimseye müşfik,
Bir hâl-i muayyende devam eyleyemez ekvân.
Tesirini göstermez ise seyf ile mızrak,
Her seyfi eder seyf-i zaman hâk ile yeksân.
Fikret Yemen'in berde ekâlil-i zerini,

Fikret ki bugün nerde o şâhân-ı cihanbân.
Şeddâdın İrem Bağı, İrem Cenneti nerde?
Hem nerde o İran'daki Sâsânî hükürân?
Kârun'un o bitmez görünen serveti nerde?
Bak nerde bugün Âd ile Adnân ile Kahtân?
Nâçâr kabûl' eyleyerek emr-i azîmi
Onlar ki bugün oldu bir efsânei deverân.
Rüyâda temâşa edilen şey gibi, hattâ
Her mülk ve melik şimdi hayâlât ile siyân.
Daraya zaman çattı, zaman oldu mukatil,
Kisra'ya vefa etmedi iyvâ için eyvân.
Her vâkıa bir gün bile sehl olmadı Sa'ba,
Fikret ki beka bulmadı âlemde Süleyman.
Bin türlü musîbetleri var dehr-i denînin
İmlâ eder ezmanı meserret ile ahzân.
Geçmekte teselli eder her hâdise lâkin,
İslâm'a hulûl' eyleyemez gaflet-i sülvan.
Şehlan ve Uhud üstümüze münhedim oldu.
Düştü Ada (Endülüs) bir derde ki yok sabrına derman.
İslâm'a nazar değdi, musîbetler erişti,
Hâli bugün İslâm'dan o aktâr ve o büldân.
Sor Mürsiye'nin halini, encâmını sen sor,
Sor nerde, ne hal oldu bugün Şatıbe, Ceyyan.
Sor Dâru'l-Ulûm olmuş olan Kurtuba nerde?

Sor nerde yetiştirdiğin âlim-i zîşan?
Sor Hımsı bugün nerde, o nüzhetleri nerde?
Sor nerde azbb nehri, o fyyazâ-i reyyan.
Bunlardı birer âsimesi cümle bilâdın,
Beyhûde beka lâfzı, fenâyâpdır o erkan.
Mâşûku için ağlayan âşık gibi gamla,
Mâsum olan İslâm'ı bütün eyledi giryân.
İslâm'ı tükenmekle o yerler çöle döndü,
Onlar ki bugün bulmadadır küfr ile umran.
Mescidlerinin yerleri hep oldu kilise,
Her buk'ada nâkûs ve sanem oldu nümâyan.
Câmid sede hattâ buna mihrapları ağlar,
Hattâ buna minberler olur mersiye hânân.

Ey gâfil, uyan mev'ıza-i dehre nazar kıl,
Sen uykuda olsan bile, dehr olmada yakzân.
Ey maşii mesrûr vatânı Hımsı hayâlet,
İnsanı nasıl bâdezîn aldatır evtan.
Mensi bu musîbet ile her fâcia lâkin,
Vermez buna dehrin ebediyyetleri nisyân.
Ey atların alâlarına râkip olanlar,
Onlar ki bugün sâhib-i zî-sebkat-ı meydan.
Ey en kesici seyflere hâmil olanlar,
Onlar ki, olur tozların altında dırahşân
Ey karşıdaki kıtada rahat yaşayanlar,
Onlar ki o evtan ile pür saltanat ü şân
Siz Endülüs'ün hâlini hiç duymadınız mı?
Her kâfile etmişken onu âleme destan.
Âcizleri sizden ne kadar istedi imdad,
Hep öldü, esir oldu kımlıdanmıyan insan
Yâ Rabb, bu tekâtu nedir İslâm arasında,
Ey kulları Hakk'ın bütûn ihvânsınız, ihvân.
Sizlerde bulunmaz mı sebât ehline himmet,
Hiç kalmadı mı hayır için ensâr ile avân.
Vâveyl bugün zülle düşen kavm-i azîze,
Bir kavm ki mahvetti fedayasını tuğyân.
Her beldede sultan idi, lâkin bugün eyvân
Küfr illerinin hükmüne kulluk ile nâlân
Görseydin eğer onları bîkes, mütehayyir,
Eylerti sana zilletin envânı ilân.
Görseydin o ağlaşmayı onlar satılırken,
Eylerti hayran seni ehvâl ile ahzân
Yâ Rabbî, cüdâ eylediler mâder ü tıflı
Nasıl cylerse teferrok ervân ile ebdân
Bâkirieri ki, neyyire-i nev tâlia benzer
Pür şa'saa parlar gibi yâkut ile mercan.
Râm etmek için cebr ile hep aldılar elden
Gözler dolu yaşlarla yürekler ise hayrân
Eylerti bu mesel hüzn ile her kalbi izabe,
Kalbinde eğer var ise İslâm ile îman.